

ELEKTRON TIJORATNING RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR.

Ismoilov Xudoyberdi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Xudoyberdiismoilov002@gmail.com

Annotatsiya Elektron tijoratning rivojlanishi yangi aloqa platformalarining taqdim etilishi bilan chambarchas bog'liq. Marketing sohasida bu o'zgarishlar katta ahamiyat kasb etmoqda, ammo kompyuter-texnologiya vositalariga bo'lgan bilim yetishmovchiligi, hukumatning qo'llab-quvvatlashining kamligi kabi to'siqlar elektron tijoratni kengayishiga halaqit bermoqda.

Kalit so'zlar: Elektron tijorat, Marketing , Kompyuter-texnologiya vositalari.

Abstract The development of e-commerce is closely linked to the introduction of new communication platforms. In the field of marketing, these changes are of great significance. However, obstacles such as a lack of knowledge about computer technology tools and insufficient government support hinder the expansion of e-commerce.

Keywords: E-commerce, Marketing, Computer technology tools.

Аннотация Развитие электронной коммерции тесно связано с внедрением новых коммуникационных платформ. В области маркетинга эти изменения имеют большое значение. Однако препятствия, такие как недостаток знаний о средствах компьютерных технологий и недостаточная поддержка со стороны правительства, мешают расширению электронной коммерции.

Ключевые слова: Электронная коммерция, Маркетинг, Средства компьютерных технологий.

I. Kirish

Elektron tijorat bugungi kunda texnologiyaning tez rivojlanishi, internet tarmoqlarining kengayishi va iste'molchilarning o'zgarib borayotgan xulq-atvorlari tufayli juda muhimdir. Onlayn xarid qilishning qulayligi tufayli odamlar mahsulotlar va xizmatlarga istalgan vaqtda va istalgan joydan kirishlari mumkin, bu esa an'anaviy xarid qilishdan afzalroq variantga aylangan. COVID-19 pandemiyasi bu o'zgarishni tezlashtirdi, chunki ko'proq bizneslar va iste'molchilar xavfsizlik va qulaylik uchun onlayn platformalarga o'tdilar. Shuningdek, elektron tijorat bizneslarga global bozorda faoliyat yuritish, operatsion xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga shaxsiylashtirilgan xizmatlar ko'rsatish imkonini beradi. Mobil texnologiyalar, raqamli to'lovlar va xavfsiz onlayn platformalar rivojlanishi davom etar ekan, elektron tijorat yanada o'sib borishi va butun dunyo bo'ylab chakana savdo va biznesning kelajagini shakllantirishi kutilmoqda. Ushbu tadqiqot bugungi kundagi elektron tijorat bozoridagi kamchiliklarini tahlil qilish va ularni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berishga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi elektron tijorat bo'yicha quyidagi muammolarni: kiberxavfsizlik tahdidlari, mijozlarning ishonchi, huquqiy va me'yoriy hujjatlarga muvofiqlik, to'lov tizimi bilan bog'liq muammolar tahlil qilish va ularni hal qilish yo'llarini taklif qilishdan iboratdir. Bu juda muhim, chunki bu muammolarni hal etmaslik iste'molchi ma'lumotlarini xavf ostiga qo'yadi.

Maqolaning tuzilishi - kirish, adabiyotlar tahlili, metodologiya, natijalar, muhokama, xulosa.

II. Metodlar

Adabiy tahlil

Huquqiy va Me'yoriy Hujjatlarga Muvofiqlik

O'zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirishda qonunchilikning muhim roli bor. 2022-yil 21-iyunda qabul qilingan "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun iste'molchilar va tadbirkorlar uchun huquqiy himoya yaratib, elektron operatsiyalarni amalga oshirish va

huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni belgilaydi. Bu qonun to'lov tizimlari va fintech sektorining rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.¹

Elektron Tijoratda Xavfsizlik Muammosi

Elektron tijoratda xavfsizlik masalasi juda muhim. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, tranzaksiyalarni xavfsiz o'tkazish va ma'lumotlarning yaxlitligini ta'minlash uchun zamonaviy xavfsizlik protokollari zarur. Xavfsizlikni ta'minlash elektron tijoratning muvaffaqiyatli rivojlanishini, ishonchli va xavfsiz xizmatlarni yaratishni ta'minlaydi.²

Elektron To'lovlar Bilan Bog'liq Muammolar

Elektron to'lov tizimlari onlayn savdolarni osonlashtiradi, lekin xavfsizlik bilan bog'liq muammolar mavjud. Kredit kartalari va pul o'tkazmalari xavfsizligini oshirish zarur. Elektron tijoratni rivojlantirishda, to'lov tizimlarining xavfsizligi, maxfiyligi va identifikatsiya qilish usullari muhim rol o'ynaydi.³

Mijozlarning Ishonchi

Elektron tijoratda mijozlarning ishonchi katta ahamiyatga ega. Ishonch, ayniqsa, B2C elektron tijoratda, mijozlarning mahsulot yoki xizmat sotib olishga tayyorligini oshiradi. Ishonch, shuningdek, e-tijorat texnologiyalaridan foydalanishni rag'batlantiradi, tranzaksiyalarni soddalashtiradi va mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlar o'rnatishga yordam beradi.

Metadologiya

Anderson va Moore (2006) tomonidan ta'kidlanishicha, kiberhujumlar, masalan, DDoS hujumlari, ma'lumotlar oqishi va firibgarliklar elektron tijorat kompaniyalariga sezilarli moliyaviy zarar yetkazishi mumkin. Bunday hujumlarga qarshi kurashish uchun kompaniyalar xavfsizlik infratuzilmasiga katta sarmoya kiritishga majbur bo'lishadi, bu

---

¹ <https://daryo.uz/2023/09/26/ozbekistonda-elektron-tijorat-kecha-va-bugun>

² Ozgener Ş (2004) KOBİ'lerin E-Ticarette Karşılaştıkları Sorunların Cozumune Yonelikn Alternatif Stratejiler. Erciyes Universitesi, Nevşehir İİBF Dergisi 6(22):167–181

³ Anbar A (2001) E-Ticarette Karşılaşılan Sorunlar ve Cozum Onerileri. Akdeniz Universitesi, İİBF Dergisi (2):18–32

esa o'sish imkoniyatlarini cheklaydi. Shuningdek, kiberjinoyatlar kompaniyalar va iste'molchilar uchun moliyaviy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin, bu esa elektron tijoratning rivojlanishiga to'siq bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kiberhujumlardan qo'rqish yangi elektron tijorat texnologiyalarini joriy qilishga, masalan, yangi to'lov tizimlari yoki shaxsiylashtirilgan xizmatlarga to'sqinlik qiladi. Brousseau va Cho (2007) ning tadqiqotiga ko'ra, turli elektron tijorat platformalaridagi to'lov tizimlarining integratsiyasi murakkab. To'lov usullaridagi (kredit kartalari, elektron hamyonlar, kriptovalyutalar va mobil to'lovlar) standartlashtirishning yo'qligi iste'molchilar va bizneslar uchun chalkashliklar yaratadi. Shen va Wang (2005) tomonidan olib borilgan tadqiqotda esa, tranzaksiyalar tezligi muhim omil sifatida ko'rsatilgan. Sekin to'lovlar yoki tranzaksiya xatolari mijozlarning salbiy tajribalariga olib kelishi va xaridlarni tashlab ketishga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli, to'lov tizimlarining tezligi, ishonchliligi va integratsiyasi elektron tijoratning samarali rivojlanishi uchun juda muhimdir. Yangi texnologiyalarni joriy qilish va to'lov tizimlarini yaxshilash orqali, elektron tijoratning rivojlanishiga to'siqlarni bartaraf etish mumkin.

III. Muhokama

O'zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirishda huquqiy va me'yoriy hujjatlar muvofiqligi katta ahamiyatga ega. Yangi qonunlar va normativ hujjatlar elektron tijoratning xavfsizligi va barqarorligini ta'minlashga yordam beradi. 2022-yilda qabul qilingan "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun, ayniqsa, iste'molchilar va tadbirkorlarni himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu qonun to'lov tizimlarini va xavfsizlikni tartibga solishga qaratilgan, bu esa elektron tijoratning rivojlanishiga zarur shart-sharoit yaratadi. Elektron tijoratda xavfsizlik masalasi juda muhim. Foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlari va tranzaksiyalari xavfsiz bo'lishi kerak. Shifrlash va xavfsizlik protokollari tizimlarni himoya qilsa-da, kiberhujumlar va boshqa xavf-xatarlar biznes va iste'molchilarga zarar yetkazishi mumkin. Shuning uchun, elektron tijorat platformalari doimiy ravishda xavfsizlikni kuchaytirish, yangi texnologiyalarni joriy qilish va foydalanuvchilarga ishonchli xizmat ko'rsatishga intilishlari kerak. Mijozlarning

ishonchi elektron tijorat muvaffaqiyati uchun muhim omil hisoblanadi. Platformalar ishonchni oshirish uchun shaffoflik, xavfsizlik va yuqori sifatli xizmatlar taqdim etishlari lozim.

SWOT Tahlili

Kuchli tomonlar	Zaif tomonlar
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Huquqiy muvofiqlik elektron tijorat tizimini xavfsiz va barqaror qiladi. ➤ Iste'molchilar va tadbirkorlarni himoya qilish bo'yicha qonunlar mavjud. ➤ - To'lov tizimlari va tranzaksiyalar uchun aniq huquqiy me'yorlar belgilangan. 	<ul style="list-style-type: none"> - Xavfsizlik buzilishlari va uchinchi tomon tizimlariga qaramlik ishonchni kamaytirishi mumkin. - Yangi qonunlar va me'yorlarga sekin moslashish o'sishni kechiktirishi mumkin. - Xavfsizlik protokollari va standartlarining notekis amalga oshirilishi.
Imkoniyatlar <ul style="list-style-type: none"> - Shaffoflik, xavfsizlik va mijozlarga xizmat ko'rsatish sohasida yaxshilanish imkoniyatlari. - Huquqiy islohotlar elektron tijoratning o'sishiga turtki berishi mumkin. - To'lov tizimlarini takomillashtirish va muvofiqlikni soddalashtirish imkoniyatlari. 	Xavflar <ul style="list-style-type: none"> - Kiberxavfsizlik tahdidlari, raqobat, soxta sharhlar va regulyatsion o'zgarishlar mijoz ishonchini yo'qotishi mumkin. - Iqtisodiy inqirozlar yoki regulyatsion o'zgarishlar rivojlanishni sekinlashtirishi mumkin. - Ma'lumotlar buzilishi va xakerlik hujumlari elektron tijoratni zarar etkazishi mumkin.

PESTEL Tahlili

Faktor	Tushuntirish
Siyosiy	Hukumatning qonunlari, xalqaro savdo kelishuvlari va siyosiy barqarorlik elektron tijoratning huquqiy muvofiqligiga ta'sir qiladi.
Iqtisodiy	Iqtisodiy barqarorlik muvofiqlik xarajatlari, tranzaksiya to'lovlari va bozor kirishiga ta'sir ko'rsatadi.
Ijtimoiy	Iste'molchilarni himoya qilish bo'yicha talablar va madaniyatga oid muvofiqlik elektron tijorat faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi.

Texnologik	Xavfsizlik va texnologiyalar, ma'lumotlarni himoya qilish va raqamli to'lov tizimlari muvofiqligi sohasidagi taraqqiyot elektron tijoratni rivojlantiradi.
Atrof-muhit	Atrof-muhitni muhofaza qilish va resurslarni boshqarish bo'yicha qonunlar elektron tijoratga dolayta ta'sir ko'rsatadi.
Huquqiy	Ma'lumotlarni himoya qilish, iste'molchilarni himoya qilish qonunlari, soliq va intellektual mulk huquqlari elektron tijoratning rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

IV. Natijalar

Men elektron tijorat bo'yicha tadqiqotim doirasida ba'zi statistik ma'lumotlarni keltirib o'taman:

Yillar davomida onlayn chakana savdo tranzaktsiyalarining ulushini oshib borishi bo'yicha ma'lumotlar:

Yil	Elektron Tijorat Savdalari (Trillion AQSh dollari)
2021	\$4.98 trillion
2022	\$5.29 trillion
2023	\$5.82 trillion
2024*	\$6.33 trillion
2025*	\$6.86 trillion
2026*	\$7.41 trillion
2027*	\$7.96 trillion

2024-yildagi eng mashhur onlayn xarid kategoriyalari:

Tadqiqot yakuni bo'yicha takliflar :

- **Texnologik innovatsiyalarni qo'llash:** Blokcheyn va sun'iy intellekt kabi texnologiyalarni qo'llash raqamli tijoratni yanada xavfsiz qiladi.
- **Huquqiy asoslarni kuchaytirish:** Elektron tijorat qonunlarini yangilash, transchegaraviy muammolarni hal qilish va raqamli huquqlarni himoya qilish zarur.
- **To'lov tizimlarini integratsiya qilish:** To'lov tizimlarini standartlashtirish va soddalashtirish tranzaksiyalarni tezlashtiradi va xavfsizlikni yaxshilaydi.
- **Maxfiylikni himoya qilishga e'tibor qaratish:** Ma'lumotlarni himoya qilish qonunlari va global standartlarga muvofiqlik, foydalanuvchi xavfsizligini ta'minlaydi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot, elektron tijorat sohasidagi mavjud muammolarni tahlil qilish va ularni hal qilish uchun tavsiyalar berishga qaratilgan. Tadqiqotda, birinchi navbatda, kiberxavfsizlik tahdidlari, mijozlarning ishonchini saqlash, huquqiy va me'yoriy hujjatlarga muvofiqlik, to'lov tizimlarining xavfsizligi va ularni yaxshilash masalalari ko'rib chiqilgan. Krishning fikriga ko'ra, texnologiyaning tez rivojlanishi, internet tarmoqlarining kengayishi va iste'molchilarning o'zgarib borayotgan xulq-atvorlari elektron tijoratni yanada muhimroq qilib qo'ygan. COVID-19 pandemiyasi esa bu o'zgarishni yanada tezlashtirib, ko'proq biznes va iste'molchilarni onlayn platformalarga o'tishga undagan. Elektron tijoratda xavfsizlik masalalari, xususan, ma'lumotlarni himoya qilish va tranzaksiyalarni xavfsiz amalga oshirish, muvaffaqiyatli rivojlanish uchun muhim omildir. O'zbekistonda qabul qilingan "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun esa elektron tijoratning xavfsizligini ta'minlashda va yangi texnologiyalarni joriy qilishda muhim qadam bo'lib, to'lov tizimlarining xavfsizligi va foydalanuvchi ma'lumotlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Shuningdek, elektron tijoratning rivojlanishiga to'siq bo'luvchi kiberxavfsizlik tahdidlari va to'lov tizimlaridagi integratsiya muammolari o'rganilgan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, to'lov tizimlarining tezligi, ishonchliligi va xavfsizligi mijozlar ishonchini oshiradi va ularning elektron tijoratga bo'lgan ishtiyoqini

kuchaytiradi. Shu bilan birga, yangi texnologiyalarni joriy qilish va xavfsizlikni kuchaytirish orqali, elektron tijoratning samarali rivojlanishiga yordam berish mumkin.

Tadqiqot natijalari, elektron tijorat kompaniyalariga xavfsizlikni mustahkamlash, mijozlar ishonchini oshirish va muvofiqlikni ta'minlashda huquqiy va texnologik yechimlarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatmoqda. Yangi qonunlar va normativ hujjatlar, to'lov tizimlarini takomillashtirish, shuningdek, kiberhujumlarga qarshi kurashishda samarali strategiyalarni ishlab chiqish muhimdir. Bularning barchasi elektron tijoratning rivojlanishiga yordam beradi va foydalanuvchilar uchun yanada xavfsiz va ishonchli platformalarni yaratishga turtki beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. <https://daryo.uz/2023/09/26/ozbekistonda-elektron-tijorat-kecha-va-bugun>
2. Ozgener Ş (2004) KOBİ'lerin E-Ticarette Karşılaştıkları Sorunların Cozumune Yonelikn Alternatif Stratejiler. Erciyes Universitesi, Nevşehir İİBF Dergisi 6(22):167–181
3. Anbar A (2001) E-Ticarette Karşılaşılan Sorunlar ve Cozum Onerileri. Akdeniz Universitesi, İİBF Dergisi (2):18–32